

Конопляник Л. Этапы составления терминологических словарей.

Статья посвящена проблеме разработки двуязычных терминологических словарей. В ней обобщен опыт составления терминологических словарей как в Украине, так и за ее пределами, описаны проблемы, возникающие в процессе работы над словарем, а также предложены некоторые пути решения этих проблем. Освещаются основные этапы составления «Англо-украинского словаря физических терминов». Подробно описывается проблема отбора терминов для реестра, рассматриваются критерии отбора самой употребляемой терминологии по физике (семантическая ценность термина, частотность, тематическая принадлежность, системность, терминообразовательная способность, нормативность, сочетаемость и др.), а также особенности перевода терминов (подбор эквивалентов, транскодирование, передача значения термина синонимами, заимствованными словами и описательным переводом). На основе собственного опыта составления терминологического словаря изложены особенности работы над двуязычным (англо-украинским) словарем. Результаты исследования могут использоваться для составления словарей для любой нормализованной терминосистемы.

Ключевые слова: терминологический словарь, англо-украинский словарь, физика, терминология, терминосистема, реестр терминов.

Konoplianyk L. The Stages of Compiling Terminological Dictionaries.

The article is devoted to the problem of compiling bilingual terminological dictionaries. It summarizes the experience of compiling such dictionaries in Ukraine and abroad, describes the problems that arise during this process, and proposes some solutions for these problems. The basic stages of the compiling the English-Ukrainian Dictionary of Physics are described. The article outlines the problem of selection of the entry list, considers the criteria for the section of the most common terms in physics (namely, semantic value of a term, frequency, systemacy, term-forming ability, standardization, compatibility, etc.) and special features and ways of translating the terms (equivalents, transcoding, translation with the help of synonyms, borrowings and descriptive translation). The peculiarities of work on the English-Ukrainian dictionary are described on the basis of own experience of compiling terminological bilingual dictionary. The research results can be used for compiling new dictionaries for every normalized terminology.

Key words: terminological dictionary, English-Ukrainian dictionary, physics, terminology, terminological system, entry list.

Ірина Левченко
(Київ)

УДК 811

ОКАЗІОНАЛЬНА ЛЕКСИКА У МОВОЗНАВЧИХ СТУДІЯХ

У статті репрезентовано поняття okazіональних утворень. Аналізуються здобутки вітчизняних та зарубіжних вчених у питанні okazіональної лексики, оскільки дане питання представляє собою феномен сучасної неології. Досліджується проблема вивчення okazіоналізмів у мовознавчій літературі як позасистемних мовленнєвих явищ, також розглядається характеристика основних параметрів okazіональних слів. Досліджуються ознаки та класифікації okazіональних одиниць, питання співвідношення okazіональних слів, неологізмів та потенційних слів, адже часто їх використовують у якості синонім на позначення новоутворених одиниць. Виявлено, що okazіоналізми породжуються у конкретній ситуації та створюються для одноразового використання у мовленні і при цьому не функціонують на межах цієї ситуації, в якій вони були утворені. Як правило, вживаються okazіональні новоутворення з метою надання повідомленню експресивності та прагматичності.

Ключові слова: okazіоналізм, неологізм, потенційне слово, новотвір.

Постановка проблеми визначається загальним спрямуванням лінгвістичних досліджень на вирішення існуючої проблеми лексичних інновацій як способу поповнення словникового складу англійської мови, а саме okazіоналізмів, критеріїв їх виділення та їх функціонування у системі мовлення. Новоутворені одиниці лексичного рівня завжди знаходяться у центрі уваги,

адже загальне вивчення мови передбачає вивчення її не лише у системі, але й у мовленнєвій реалізації. Поповнення лексичного прошарку мови можна легко пояснити активним та стабільним процесом появи нових слів у всіх сферах людської діяльності, тому слід зазначити, що саме лексичні новотвори підкреслюють динамічність мови, видозміненість та збагачення її словникового складу. Лексика завжди реагувала та реагує на будь-які зміни, що відбуваються у політичному, громадському, суспільному житті, а також відображає тісний її зв'язок з культурою та історією народу.

Мета статті полягає у тому аби виявити okazіоналізми, встановити критерії їх виділення з низки лексичних інновацій, а також розглянути особливості функціонування okazіоналізмів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що поява та утворення okazіональних одиниць вже протягом тривалого часу є актуальним, адже становлення вітчизняної неології, в цілому, – це результат кропітких, тривалих наукових пошуків як українських так і зарубіжних лінгвістів, що займалися не лише фіксуванням й диференціацією нових слів у мові, але й у мовленні. Появу okazіональних слів можна пояснити необхідністю надати предметам, явищам, діям: виразності, образності, експресивності у мовленні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мовлення – людська діяльність і одночасно результат цієї ж діяльності. Мовлення народжується шляхом спілкування, саме у ньому й застосовуються мовні засоби залежно від мовленнєвої ситуації, від завдання мовця, який має набір за допомогою тих чи інших засобів донести зміст, думку. До таких мовленнєвих засобів, а не мовних – і відносяться okazіоналізми. Вони створені і живуть лише в певному контексті і поза цим контекстом не відтворюються, – наголошує В. Лопатін. У цьому полягає їх головна відмінність від нових слів, що увійшли в мову, стали загальноживаними (неологізми) [2: с. 64].

У сфері неології okazіональні слова займають насправді важливе місце, адже, як правило, ці лексеми знаходяться у пасивному стані, частіше вони використовуються у мовленні, а тому не потрапляють до словників.

Різні аспекти okazіональних слів досліджувалися. Зокрема значний внесок у теорію okazіонального словотворення зробили, Н. Фельдман, В. Лопатін, О. Земська, О. Ликов та ін. Дослідники визначають способи творення okazіоналізмів і левел продуктивності моделей словотвору. В українському мовознавстві цей аспект вивчали Г. Вокальчук, В. Герман, Л. Павленко, О. Стишов, В. Чабаненко.

Функціонально-стилістичний аспект досліджували О. Александрова, Т. Анісімова, М. Бакіна, О. Габінська, О. Ликов, В. Лопатін, Е. Ханпіра, В. Хохлачова. Завдяки цим вченим розглядаються функції okazіоналізмів, їх взаємозв'язок з контекстом, в якому вони використовуються.

Лексикографічний аспект базується на тому, що okazіональні одиниці відносяться лише до мовлення, а не до мови, ці лексичні одиниці не фіксуються і не постійно використовуються. Даний аспект опрацьовували Н. Фельдман, Н. Котеловою, В. Лопатіним, А. Брагіною, О. Чирковою та ін. Мовознавців цікавить питання щодо створення лексикографічного джерела та синсематизації не лише мовних, але й мовленнєвих фактів.

У науковій літературі на сьогодні не існує однозначного загальноприйнятого терміна на позначення даних лексичних одиниць, натомість існує неоднотайний варіаційний ряд номінацій: okazіональне слово (Н. Фельдман), слово-саморобка (Н. Фельдман), індивідуально-авторський новотвір (Ю. Стехін), слово-беззаконник (О. Земська), одноразовий неологізм (Е. Різель), художній неологізм (А. Бровко), авторський неологізм (Р. Кисельова), індивідуалізм (Р. Намігокова), поетичний неологізм (І. Загрузна), авторський новотвір (В. Виноградова), мовленнєвий новотвір (Г. Клименко), індивідуальний новотвір (В. Хохлачова), слово-метеор (М. Степанова), слово-експромт (К. Чуковський), егологізм (І. Аржанов) тощо. Аналізуючи наукову літературу з цього питання, встановити хоча б приблизну кількість найменувань даних мовленнєвих одиниць майже неможливо, адже авторська інтенція у кожного індивідуальна і підхід до номінації не є виключенням, а це в свою чергу є свідченням того, що немає однотайності у поглядах щодо природи okazіонального слова.

Поняття «okazіональнальне слово», «okazіоналізм», «okazіональний словотвір» вважаються загальноживаними для позначення ситуативної лексики у контексті мовлення. О.

Селіванова так пояснює термін «оказіоналізм»: «Мовні одиниці, які відносяться до складу стилістичних неологізмів, створені в ідеостилі певних авторів текстів і не набули поширення. Оказіоналізми увиразнюють індивідуально-авторське мовлення, надають йому експресивності, емотивної забарвленості, ... нерідко створюються за нетрадиційними словотвірними зразками і з порушенням мовних норм...» [5, с. 424].

В енциклопедії «Українська мова» термін «оказіональне слово» розкриває наступне значення, а саме експресивно-забарвлене слово, що утворюється на основі наявного в мові слова або словосполучення, часом навіть шляхом порушення законів словотворення або ж мовної норми, що функціонує лише в певному контексті, в якому воно виникло [4, с. 432–433].

К. Балдингер інтерпретує цей термін по-своєму: «кожне лексико-семантичне нововведення – це індивідуальний, здебільшого анонімний творчий акт, який залежить від багатьох – психічних, фізіологічних, граматичних, культурних і історичних факторів, при цьому не зумовлений ними закономірно» (цит. : [6, с. 104]).

Тому оказіональна лексика виникає в мовленнєвих ситуаціях відповідно до релевантного контексту, при цьому не наслідуючи мовної норми, навпаки часто порушуючи усі наявні, актуальні стандарти та наділяє текст експресивним забарвленням. Вона обслуговує мінімальну частину контексту; певний, окремий, приватний випадок; певну, індивідуальну мовленнєву ситуацію, вочевидь тому ці слова не претендують на те, щоб бути зафіксованими в мові або ж увійти до складу загальноживаної лексики.

Оказіональне слово, як вже вищезазначалося, – надбання мовлення, це мовленнєва експресивна одиниця, що володіє такими властивостями, як:

Невідтворюваність, тобто оказіональна лексика представляє собою абсолютно мовленнєве явище, воно не відноситься до мови, а тому ці слова не відтворюються постійно, адже оказіональна лексема утворюється для кожного окремого випадку.

Словотвірна похідність оказіонального слова свідчить про той факт, що за своєю природою воно складається з двох або й більше морфем, звідси має назву «похідне слово». Оказіональне слово є результатом відносно нестандартного набору двох словоутворюючих морфем, що у свою чергу означає похідність оказіоналізму.

Ненормативність – це відхилення від класичної структури утворення слів, що представляє собою певну естетичність, і виступає у якості образності або ж засобом мовленнєвої, соціальної особливості.

Номінативна факультативність. Оказіоналізм – факультативне явище, за яким не закріплений жоден з фрагментів позамовної дійсності.

Належність до мовлення – це основна специфіка оказіональної лексики, усі інші особливості представляють собою чітке та зрозуміле втілення цієї ключової ознаки. База створення оказіоналізму – факт наявності мовлення.

Функціональна одноразовість – ця ознака характерна для оказіоналізмів тим, що слово використовується з метою одиничного використання у мовленні. Новизна оказіоналізму свідчить про унікальність, конкретність ситуації.

Індивідуальна належність – ще одна характерна особливість оказіональної лексеми. Час утворення і мета використання лексики невідомо через швидкоплинність часу. [4, с. 13]

Неварто також забувати про характерну ознаку, яку визнають усі мовознавці, а саме контекстуальна або ситуативна належність. Новоутворення, як правило, створюються конкретним автором з метою охарактеризувати певне поняття, а не надати йому номінацію, як звичайні неологізми, і тому тісний зв'язок оказіонального слова з контекстом, в якому воно використовується заважає широкому його вживанню та входженню до системи мови і представляє постійну новизну, підкреслюючи індивідуальний підхід творця до того чи іншого слова.

Функціонуючі оказіоналізми допомагають створити ефект оцінки, тобто досягти прагматичної мети, слід мати на увазі, що експресивність – це невід'ємна риса оказіонального слова. Два види експресивності розрізняються в сучасній лінгвістиці: адгерентна (виявляється під час вживання слова у конкретному контексті); інгерентна (внутрішня властивість слова, не залежить від контексту).

Загалом процес входження нового слова до системи мови – справа дуже кропітка, адже найбільшу ймовірність стати загальноновживаною лексикою мають слова-терміни, поява нових гаджетів, матеріалів. Тому щоб закріпитися та бути зафіксованим у лексикографічному словнику, слово має пройти цілий процес суспільного схвалення, у випадку мовної непридатності, це слово буде замінене іншим. Трапляються такі випадки, коли ряд слів вже вживалися в якості okazіональних, впродовж певного часу вони закріплюються в системі мови, але ніяким чином не залежать від свого колишнього характеру вживання та використання, за таких обставин слово набуває абсолютно нового значення.

За довго до того, як термін «оказіоналізм» став уніфікованим у списку на позначення новоутворень у мові, усі нові слова відносилися до категорії неологізмів. Лінгвісти, що займалися вивченням особливостей неології зазначали та вказували на неоднозначність неологічної лексики, а тому неологізми були поділені на дві групи: неологізми загальнономовного характеру та індивідуально-авторські, які суттєво відрізняються один від одного. Загальнономовні неологізми завжди створюються з метою позначити нові факти дійсності, згодом вони входять до мовної системи та розширюють рамки комунікативної ситуації, на основі якої вони виникли. Індивідуально-авторські ж створюються з художньою метою, за нестандартними або непродуктивними моделями мови та варіюються своєю авторською примітною новизною. Тому за неологізмами загальнономовного характеру закріплюється термін «неологізм», а індивідуально-авторські слова отримують назву «оказіоналізми».

Багато вчених вважають, що окрім okazіоналізмів та неологізмів існують ще й потенційні слова. За своєю природою, це ті ж самі лексичні одиниці, що виникають в результаті спілкування за структурою продуктивних моделей, вони нормативні і вже як стало зрозуміло, мають мовленнєвий характер і не мають жодного відношення до мови. Авторська специфіка майже не впливає на створення цих одиниць, адже вони дуже схожі на вже існуючі мовні одиниці.

Потенційні слова як і okazіональні слова не фіксуються у словниковому складі мови. Вищезазначено факт стосовно методу утворення потенційних слів, а саме продуктивні моделі словотворення. Г. Винокур пропонує наступне тлумачення: «У кожній мові разом із словами, що вживаються в повсякденній практиці, існують, крім того, свого роду «потенційні слова», тобто слова, яких фактично немає, але які могли б бути, якби того захотіла історична випадковість. Те, що живе в мові прихованим життям..., дане як натяк в системі мови, проривається назовні в подібних явищах мовного новаторства, що перетворює потенційне в актуальне» [1, с. 15].

Всі ці наявні підтвердження дають змогу не диференціювати okazіоналізми на потенційні слова, індивідуально-авторські слова, а тому часто трапляється так, що okazіональна лексика представляє собою проблему під час перекладу. Дуже часто дана лексика просто не помічається, натомість перекладається як загальноновживана.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Процес поповнення мови лексичними новоутвореннями, зокрема okazіональними словами, є безперервним, й зупинити його неможливо, як неможливо зупинити їх функціонування у системі мовлення. Нові лексичні одиниці поступово стають одиницями словникового складу, збагачують його та свідчать про динамічний характер мови. Процес появи okazіональних одиниць можна пояснити тим, що автори воліють надати своїм текстам прагматичності та експресивності, адже саме ці новоутвори мають неймовірний вплив на адресата, що часто починають використовувати у власній розмовно-побутовій комунікації. Донині не існує чіткого загальноуніфікованого визначення та найменування однієї з основних одиниць неології – okazіоналізму (варіація найменування не має фіксованого мовного ліміту). Абсолютно відсутня єдність щодо диференційних ознак мовленнєвої одиниці, хоча, на нашу думку, основними ознаками ситуативної лексики це: невідтворюваність, номінативна факультативність, ненормативність, належність до мовлення, функціональна одноразовість, індивідуальна належність, а також контекстуальність і ситуативність. Але, в свою чергу, усі вказані ознаки лише свідчать про те, що okazіональна лексика завжди народжується в релевантному контексті і за його рамками не функціонує, автор створює новоутворення лише для певної мовленнєвої ситуації, для певної

метитобто для одноразового використання і ці одиниці мовленнєвої системи ніколи не фіксуються в словниках, хоча випадки такі траплялися, але поодинокі. Природа оказіональних слів не встановлена та потребує більш детального дослідження, також слід розглянути в майбутньому перспективу диференціації слів, які належать до лексичних інновацій: потенційних слів, індивідуально-авторських одиниць та оказіональних утворень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винокур Г.О. Маяковский – новатор языка / Г.О. Винокур. – М.: Советский писатель, 1943. – 136 с.
2. Лопатин В. В. Рождение слова : Неологизмы и окказиональные образования / В. В. Лопатин. – М. : Наука, 1973. – 150 с.
3. Лыков А. Г. Современная русская лексикология (русское окказиональное слово) : [учебное пособие для филологических факультетов ун-тов] / А. Г. Лыков. – М. : Высшая школа, 1976. – 120 с.
4. Пустовіт Л.О. Оказіоналізм / Л.О. Пустовіт, Н.Ф. Клименко // Українська мова: Енциклопедія. – 2-е вид. – К.: Вид.-во "Українська енциклопедія" ім. М.П.Бажана, 2004. – С. 432–433.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля – К, 2006. – 716 с.
6. Шмелев Д.Н. Избранные труды по русскому языку / Д.Н. Шмелев. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 888 с.

Левченко И. Оказиональная лексика в языковых студиях

В статье представлены понятия окказиональных образований. Анализируются достижения отечественных и зарубежных ученых в вопросе окказиональной лексики, поскольку данный вопрос представляет собой феномен современной неологии. Исследуется проблема изучения окказионализмов в языковедческой литературе как внесистемных речевых явлений, также рассматривается характеристика основных параметров окказиональных слов. Исследуются признаки и классификации окказиональных единиц, вопрос соотношения окказиональных слов, неологизмов и потенциальных слов, ведь часто их используют в качестве синонимов для обозначения новых единиц. Установлено, что окказионализмы порождаются в конкретной ситуации и создаются для одноразового использования с целью придания сообщению экспрессивности и прагматичности.

Ключевые слова: окказионализм, неологизм, потенциальное слово, новообразование.

Levchenko I. Occasional Lexis in the Speech Studios.

The notions of occasional units are presented in the article. The achievements of home and foreign researchers concerning the occasional lexis are analyzed since it is thought to be a phenomenon in modern neology. The problem of occasionalisms as linguistic phenomena of extrasystemic nature has been investigated in modern linguistic literature. The basic parameters of occasional words are defined. The article studies the features and classifications, as well as the question of differentiation between the notions of occasional words, neologisms and potential words. Usually these notions are considered to be mere synonymous for new words that are appeared in the language. The article finds out that occasional words are coined for the specific situations, they are created for a single usage in speech and their characteristic features are expressiveness and pragmatic aspect.

Key words: occasionalism, neologism, potential word, new formation.

Статтю рекомендовано до друку
доктором філологічних наук, професором,
завдувачем кафедри ТППАМ факультету лінгвістики НТУУ «КПІ»
Н.І.Піщенко

Мельник Оксана
(Вінниця)

УДК 811.161.2'373.22

СТРУКТУРУВАННЯ ЕРГОНІМІВ ЗА МОТИВОВАНІСТЮ СЕМИ

У статті йдеться про ергонім як онімну одиницю, про його внутрішню вмотивованість. Велике розмаїття денотатів ергонімів дозволило виокремити такі групи як колективоніми (екіпажніми, організаційніми, комісійніми, школоніми, академіїми, людіаріоніми, театроніми,